ՀՀ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ (1990-2001ԹԹ.)

ՎԱՐԴՈՒՀԻ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

Բանալի բառեր - Հայաստանի Հանրապետություն, Կուսակցություններ, Հասարակական Քաղաքական կազմակերպություններ:

Քաղաքական կուսակցությունները կարելի է համարել մարդկային քաղաքակրթության կարևորագույն նվաճումներից և ժամանակակից հասարակական-քաղաքական կյանքի անհրաժեշտ, անբաժանելի ինստիտուտներից և ձեռքբերումներից մեկը:

Հասարակության կառավարման ժողովրդավարական համակարգը սերտորեն կապված է քաղաքական կուսակցությունների, աշխարհում տեղի ունեցող քաղաքական նոր գործընթացների, նոր փոփոխությունների հետ: Հետևաբար նորանկախ ՀՀ քաղաքական կյանքի անժխտելի ձեռքբերումներից մեկը շատ անկատարություններով, թերություններով հանդերձ, ամբողջական, միակուսակցական համակարգից

ժողովրդավարության և բազմակուսակցականության անցումն էր[1] :

Կենսագործելով անկախության հռչակագրում արձանագրված նպատակային դրույթները՝ Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը 1991թ. փետրվարի 26-ին ընդունեց «Հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մասին»[2] օրենք: Այս օրենքով Հայաստանի հասարակական-քաղաքական կյանքում իրավաբանորեն ամրագրվեց բազմակուսակցականության սկզբունքը և հանրապետության քաղաքացիների կողմից կամավորության սկզբունքով ազատորեն հասարակական կազմակերպություններ հիմնելու իրավունքը:[3] Սա նոր երևույթ էր, նոր ժամանակաշրջան մեր ժողովրդի համար: Երկարամյա ընդմիջումից հետո հայրենիքում վերստին ազատորեն գործելու իրավունք ստացան ազգային ավանդական Հայ Հեղափոխական Դաշնակցությունը, Ռամկավար-ազատական և Հնչակյան կուսակցությունները:[4]

---

[1]Տե՛ս **Հ. Աբրահամյան,** Ժողովրդավարությունը և քաղաքական կուսակցությունները, Երևան, 2009, էջ 53:

[2]Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.) Երևան, 1995, էջ 115-118:

[3] Տե՛ս **Է. Վ. Պողոսյան,** Անկախ պետականության հաստատման գործընթացը Հայաստանում (1990-2001թթ.), Երևան, 2013, էջ 282:

[4] Տե՛ս **Է. Մինասյան,** Հայաստանի Երրորդ Հանրապետության պատմություն, Երևան, 2013, էջ 258:

Աստիճանաբար հանրապետությունում առաջացան նոր կուսակցություններ, հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններ ու միություններ՝ Ազգային Ինքնորոշում Միավորում (ԱԻՄ), Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն (ՀՀԿ), Ազգային Ժողովրդավարական միություն (ԱԺՄ), Հայաստանի Քրիստոնեադեմոկրատական միություն (ՀՔԴՄ), Սահմանադրական Իրավունք Միություն (ՍԻՄ), Հայաստանի Դեմոկրատական Կուսակցություն (ՀԴԿ) և այլն[1]: Շարունակում էր գործել իշխանությունից զրկված Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը, որը չուներ նախկին միասնությունը և խոր ճգնաժամ էր ապրում ներքին երկպառակությունների պատճառով: Ավելի ուշ հիմնվեցին Հայաստանի Սոցիալիստական Կուսակցությունը (ՀՍԿ), Հայաստանի Սոցիալիստական ուժերի միությունը (ՀՍՈՒՄ), Հզոր Հայրենիք (ՀՀ), Միավորված Աշխատանքային Կուսակցություն (ՄԱԿ), Հայաստանի Ժողովրդավարական Կուսակցությունը (ՀԺԿ), «Օրինաց Երկիր» (ՕԵԿ), «Բարգավաճ Հայաստան» (ԲՀԿ), «Ժառանգություն» կուսակցությունները և այլն:[2] Կուսակցությունների թիվը հետագա տարիներին էլ ավելի աճեց՝ հասնելով մի քանի տասնյակի:

---

[1] Հայաստանի Հանրապետության կուսակցություններ, տեղեկագիր 2007, Երևան, 2007, էջ 20, 30, 45, 174:

[2] Տե՛ս **Է. Մինասյան,** նշվ. աշխ., էջ 259:

ՀՀ Ազգային ժողովը 1996թ. նոյեմբերի 1-ին ընդունեց «Հայաստանի Հանրապետության օրենքը՝ հասարակական կազմակերպությունների մասին»[1]: Այս օրենքում, որը բաղկացած էր 8 գլուխներից, ընդգծվեց հասարակական կազմակերպությունների կարևոր դերը Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության և իրավական պետության կայացման գործում, շարադրվեց դրանց գործունեության հիմնական սկզբունքները :[2]

Օրենքը նպաստեց հայ հասարակության մեջ ժողովրդավարության կարևորագույն տարրերից մեկի՝ քաղաքական կուսակցությունների և տարբեր տիպի հասարակական կազմակերպությունների ձևավորմանը: Այսպես, եթե 1991թ. ՀՀ ում գործում էին հասարակական-քաղաքական 226 միավորումներ ,1993թ. ամռանը հանրապետությունում պաշտոնապես գրանցված էին 32 կուսակցություններ և հասարակական-քաղաքական միավորումներ, 431 հասարակական կազմակերպություններ,[3] ապա 1998թ. Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցվել և գործում էին արդեն 70 կուսակցություններ ու հասարակական-քաղաքական միավորումներ, ինչպես նաև

[1] Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի տեղեկագիր, N 21-22 (1121-1122), նոյեմբեր 1996, էջ 4-12:

[2] Տե՛ս **Է. Մինասյան**, նշվ. աշխ., էջ 260:

[3] Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի տեղեկագիր, N 21-22 (1121-1122), նոյեմբեր 1996, էջ 4-12:

տարբեր բնագավառների 2579 հասարակական կազմակերպություններ:[1]

Այսպես, ՀՀ առաջին գումարման Գերագույն Խորհրդում ներկայացված 12 կուսակցություններն ու խմբակցությունները խորհրդարանի գործունեության ընթացքում ձևավորել էին երկու հիմնական քաղաքական թև: Մեկը՝ այսպես կոչված աջ ուղղությունը ղեկավարում էր ՀՀՇ-ն: Այն ընդգրկում էր լիբերալ դեմոկրատական և ազատ շուկայական կողմնորոշմամբ կուսակցությունները: Մյուս թևում ընդգրկված էին ընդիմադիր՝ սոցիալ-դեմոկրատական կողմնորոշմամբ կուսակցություններ, որոնք իրենց անվանում էին Ազգային Դաշինք:[2] Ազգային Դաշինքն ուներ իր պատգամավորական խմբակցությունը Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն Խորհրդում և տեղական խորհուրդներում: Ազգային Դաշինքի անդամ կուսակցություններն էին՝ ԱԺՄ, ԱԻՄ, ՀՀԿ-ն, ՀՅԴ-ն, Հայաստանի ՌԱԿ-ը, ՍԻՄ, ՔԺՄ:[3] Ազգային Դաշինքը հոկտեմբերի 5-ին վերանվանվեց Ազգային Համաձայնության Դաշինք: Վերջինիս մեջ մտնում էին ԱԺՄ-ն, ՀԴԿ-ն, ՀՅԴ-ն, ՍԻՄ-ը և ԱԻՄ-ը:[4]

---

[1] Հայաստանի Հանրապետություն, 17 հունիսի, 1993թ.:

[2] Մարդկային զարգացման ազգային զեկույց, Հայաստան, 2001:

[3] Հայաստան, Մարդկային զարգացման զեկույց 1995, Երևան, 1995, էջ 40-41:

[4] Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1679, ց. 2, գ. 2, թ. 12:

ՀՀ առաջին գումարման Գերագույն Խորհրդի գործունեության ողջ ընթացքում խորհրդարանում գործել են 12 պատգամավորական խումբ և 5 կուսակցական խմբակցություն, այդ թվում «Արցախ», «Ազգային ժողովրդավարներ», «Ազատ խորհրդարանականներ», «Ազգային առաջադիմություն», «Լիբերալ դեմոկրատներ», «Հայ հեղափոխական դաշնակցություն» և այլ պատգամավորական խմբեր, «Հայոց համազգային շարժում», «Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն» և այլ կուսակցական խմբակցություններ :[1]

Նորանկախ Հայաստանում քննարկվող ժամանակահատվածի բազմակուսակցականության պատմությունը կարելի է բաժանել երկու փուլերի: Առաջին փուլը այն ժամանակահատվածն էր (1990-1994թթ.), երբ Հայաստանը նոր էր անկախացել և իսկապես խնդիր էր դրված ժողովրդավարացման հաստատումը և զարգացումը, պետականության կայացումը :[2]

Հաջորդ փուլը կարելի է համարել 1994թ. վերջերից մինչև 1998թ. նախագահական արտահերթ ընտրությունները: գալով իշխանության ՀՀՇ-ի ղեկավարությունը մոռացության տվեց ազգի շահերը, չկարողացավ, չցանկացավ միավորել ազգային քաղաքական ուժերին: ՀՀՇ-ի ղեկավարները հանդիպելով այլ քաղաքական ուժերի ընդդիմությանը,

[1] Անկախություն, թիվ 41 (367), 20, 27 հոկտեմբերի, 1994թ.:
[2] Նույն տեղում, 4 հուլիսի, 1995թ.:

գնացին նոր ամբողջատիրական համակարգի ձևավորման ճանապարհով: Սա նշանակում էր, որ նախկին միակուսակցական համակարգը փոխարինվում էր մեկ այլ միակուսակցական՝ ՀՀՇ-ական, համակարգով :[1]

Դեռևս 1991 թվականից իշխանությունները սադրանքներ և բռնություններ իրականացրեցին ՀՅԴ նկատմամբ:[2] Ինչպես նշվել է նախորդ գլխում ՀՀՇ իշխանությունների կողմից ՀՅԴ նկատմամբ հալածանքներն իրենց գագաթնակետին հասան 1994թ., երբ Լ. Տեր-Պետրոսյանի՝ նույն թվի դեկտեմբերի 28-ի, հրամանագրով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ժամանակավորապես դադարեցվեց «Հայ հեղափոխական դաշնակցութուն» հասարակական - քաղաքական կազմակերպության գործունեությունը :[3]

Բնականաբար ճնշումները և սպառնալիքները միայն ՀՅԴ-ով չսահմանափակվեցին, այն ուղղվեց մյուս բոլոր իրապես գործող ընդդիմադիր կուսակցությունների դեմ ևս:[4]

ՀՀՇ իշխանավորները մեծ հաջողությամբ կիրառում էին ճնշման այլ եղանակներ, ինչպես օրինակ անցանկալի կուսակցություններին և հասարակական-քաղաքական հաստատություններին պետական ֆինանսական օգնության մերժումն էր, դրանց տպագիր օրգանների նկատմամբ

[1] Տե՛ս **Է. Վ. Պողոսյան,** նշվ.աշխ., էջ 288:
[2] ՀԱԱ, ֆ. 1679, ց. 2, գ. 2, թ. 2-3:
[3] Հայաստանի Հանրապետություն, 19 ապրիլի, 1991թ.:
[4] Տե՛ս **Է. Վ. Պողոսյան,** նշվ.աշխ., էջ 291:

անհիմն ֆինանսական հարկադրանքի կիրառումը, ընդիմադիր կուսակցությունների անդամների նկատմամբ խտրականություն պետական ծառայության բնագավառում և այլն:[1]

Նման պայմաններում ժողովուրդը հիասթափություն ապրեց իր երեկվա հերոսից: Եվ պատահական չէ, որ ժողովուրդը ուժ տալով շարժմանը և բերելով իշխանության, նաև մերժեց այն, ինչի ապացույցն է 1999թ. մայիսի 30-ի Ազգային ժողովի ընտրությունը, երբ ՀՀՇ-ին հասավ ձայների ընդամենը 1,17 տոկոսը՝ ԱԺ-ում ունենալով ընդամենը մեկ պատգամավոր: Սակայն, բոլոր դեպքերում ՀՀՇ-ի իշխանության գալը արմատապես փոխեց հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքը: Քայլեր կատարվեցին բազմակուսակցական համակարգի ձևավորման ուղղությամբ: Միայն 1991թ. հանրապետությունում գրանցվել և իրենց գործունեությունն էին սկսել 22 կուսակցություններ[2]:

1991-1995թթ. ընդհանուր առմամբ գրանցվել են 50 կուսակցություններ (1992թ.՝ 8 կուսակցություն, 1993թ.՝ 4, 1994թ.՝ 11, 1995թ. 7):[3]

Ժողովրդավարության կարևորագույն տարրերից են նաև Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները

---

[1] Մարդկային զարգացման զեկույց, Հայաստան, 1998, Պետության դերը, Երևան, 1998, էջ 29:

[2] Տե՛ս **Հ. Աբրահամյան,** նշվ. աշխ., էջ 62:

[3]Մարդկային զարգացման ազգային զեկույց, Հայաստան, 2001, Անկախության և անցումային 10 տարիները Հայաստանում, Երևան, 2001, էջ 46:

(ՔՀԿ): Քաղաքական կուսակցություններից տարբեր խնդիրներ և նպատակ ունենալով, դրանք միավորում են մարդկանց շահագրգիռ խմբերի: Վերջին տասը տարում դրանք աննախադեպ աճ են ապրել: ՔՀԿ-ները փորձում են իրենց առջև ծառացած խնդիրները լուծել կամ ուղղակիորեն ազդելով քաղաքական մարմինների և պաշտոնատար անձանց վրա, կամ էլ անուղղակի ազդեցությամբ՝ հասարակակն կարծիքի, կուսակցությունների և առանձին անհատների միջոցով: Ներկայումս ՀՀ ում գրեթե բոլոր շահագրգիռ խմբերը (այդ թվում նաև արհմիությունները) գրանցվում են որպես հասարակական կազմակերպություն (ՀԿ), քանի որ այդ ոլորտում գործում է միայն «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ՀՀ-ում գործող ՀԿ-ները ավելի շատ հետաքրքրված են սոցիալական ծառայությունների մատուցմամբ և խոցելի խմբերի օգնությամբ: Այսպես, 1991-1993թթ. ընթացքում Հայաստանում գրանցվել է 505, 1994-1996թթ.՝ 568, 1997թ.՝ 359, 1998թ.՝ 400, 1999թ.՝ 286, 2000թ.՝287, 2001թ. մինչև հուլիսի 1-ը՝ 174 ՀԿ-ներ:[1]

1994թ. իր հիմնադրումից ի վեր ԱՀՀ (Ամերիկայի Հայկական Համագումար) Հասարակական կազմակերպությունների վերապատրաստման և տեղեկատվության կենտրոնը, որը ֆինանսավորվում է ԱՄՆ

[1] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 47-48:

կառավարության կողմից, իր ուշադրությունը սևեռել է առանձին ՀԿ-ների ունակությունները ամրապնդելու վրա: Երկխոսության և միասնական գործողությունների միջոցով ՀԿ-ները խորացրել են խնդիրների իրենց ընկալումը, կազմել են դաշինքներ, համաձայնության են հասել անհրաժեշտ գործողությունների վերաբերյալ և համատեղել ուժերը՝ խնդիրներն ավելի արդյունավետ լուծելու նպատակով:[1]

1991թ. փետրվարի 26-ին ընդունված Հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մասին օրենքը պարարտ հող ստեղծեց ՍԴՀԿ-յան համար: Տեղի ունեցավ այսպես կոչված կուսակցության «ներգաղթ»[2]: 1991թ. պաշտոնական գրանցում ստանալուց հետո՝ Ս.Դ. Հնչակյան կուսակցությունը ձեռնամուխ եղավ ակտիվորեն մասնակցելու նորանկախ հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքին[3]: 2003թ. հունիսի 11-ին Ս.Դ. Հնչակյան կուսակցությունը ստացավ պետական վերագրանցում: Գործադիր մարմնի ղեկավարն էր Էռնեստ Սողոմոնյանը:[4]

Արդեն նշված, 1991թ. փետրվարի 26-ին ընդունված, օրենքից օգտվելով՝ իր պաշտոնական ներկայությունը Հայաստանում հռչակել էր նաև Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն կուսակցությունը:

---

[1] Տե՛ս Հայաստան, Մարդկային զարգացման զեկույց 1996, Երևան, 1996, էջ 21:
[2] Հայաստանի Հանրապետություն, 15 դեկտեմբերի, 1990թ.:
[3] Տե՛ս Հ. Աբրահամյան, նշվ. աշխ., էջ 63:
[4] Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական կուսակցությունները, տեղեկագիր, Երևան, 2005, էջ 100:

1990թ. օգոստոսի 8-ին Հ.Յ. Դաշնակցությունը պաշտոնապես բացահայտեց կազմակերպական իր ներկայությունը Հայաստանում:[1]

1991թ. հուլիսի 2-ին ին Հ.Յ. Դաշնակցությունը Հայաստանում գրանցվեց որպես պաշտոնական կուսակցություն՝ 38,1 որոշմամբ:[2]

Հատկանշական է, որ մինչև Դաշնակցության Հայաստան գալը ՀՀ ում այդ օրերին ձևավորվել էր «Հայաստանի Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն» մի նոր կուսակցություն[3] : Իրենք շարքերում ունեին ավելի քան 20 հազար անդամներ, կանոնադրություն, «Դաշնակցություն» թերթը և այլն: Այդ նպատակով կուսակցությունը 1990թ. հոկտեմբերի 10-ին հրավիրել էր հիմնադիր ժողով, որտեղ քննարկել էին ՀՀ-ում ստեղծված իրավիճակը, Սփյուռքում գործող դաշնակցության բյուրոյի հետ հարաբերությունները և նկատի ունենալով, որ Սփյուռքի Հայ Հեղափոխական Դաշնակցության Բյուրոն, տասնամյակներ շարունակ կտրված լինելով հայրենիքից, չի կարող աջակցություն ցույց տալ Հայաստանի ներկա իրավիճակի գործընթացների

[1] Պատմագրություն Հ.Յ. Դաշնակցության, Դ հատոր, Երևան, 1995, էջ 419-420:
[2]Հայաստանի Հանրապետության հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունները, «Դեմոկրատիա միություն», Երևան, 1990, էջ 16:
[3] Նույն տեղում, էջ 17-18:

վրա, ուստի Հայաստանի Հանրապետությունում անհրաժեշտ է ունենալ գործող ազգային կուսակցություն[1] :

Նման որոշումն, իհարկե, ստեղծեց բավականին բարդ, լարված իրավիճակ և հարաբերություններ Հայաստանի Հայ Հեղափխական Դաշնակցության և Սփյուռքից կրկին Հայաստան վերադարձած ավանդական Հ.Յ. Դ միջև: Ի վերջո, այդ հակամարտությունը լուծվեց նրանով, որ Հայաստանում ձևավորված նոր կուսակցությունը դադարեց գործելուց և քաղաքական ասպարեզը զիջեց ավանդական ՀՅԴ[2]: Սակայն 1991թ. սկսած իշխող քաղաքական ուժը բացահայտ հալածանքներ սկսեց Հ.Յ.Դ նկատմամբ:

ՀՀ նախագահը 1992թ. հունիսի 29-ին հրամանագիր արձակեց ՀՅԴ Աթենքի բյուրոյի ներկայացուցիչ Հրայր Մարուխյանին Հայաստանից արտաքսելու մասին[3]: Իշխանավորների հրապարակային ելույթներում, պաշտոնական մամուլի հրապարակումներում ՀՅԴ-ն մեղադրվում էր ԽՍՀՄ ՊԱԿ-ի և օտարերկրյա գործակալությունների հետ հայադավ կապերի մեջ: Կուսակցությանը մեղադրանքներ էին ներկայացվում դավադիր հակվածությունների, իշխանատենչության մեջ և այլն[4]:

---

[1] Տե՛ս **Հ. Աբրահամյան**, նշվ. աշխ., էջ 63-64:

[2] Նույն տեղում, էջ 65:

[3] Հայաստանի Հանրապետություն, 2 հուլիսի, 1992թ.:

[4] Հայաստանի Հանրապետություն, 4 հուլիսի, 1992թ.:

ՀՀՇ իշխանությունների կողմից ՀՅԴ նկատմամբ տնական հալածանքների հաջորդ քայլը եղավ Լ. Տեր-Պետրոսյանի՝ 1994թ. դեկտեմբերի 28-ի հրամանագիրը «Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն հասարակական-քաղաքական կազմակերպության գործունեությունը ժամանակավորապես դադարեցնելու մասին»[1], որով էլ ավելի քան երեք տարի կասեցվեց Դաշնակցության պաշտոնական ներկայությունը Հայաստանում:

1995թ. Խորհրդարանական ընտրությունները, որոնք պետք է ապահովեին Հանրապետությունում քաղաքական ուժերի դասավորության իրական արտացոլումը խորհրդարանում, ինչպես տեղական, այնպես էլ աշխարհի 18 երկրներից ժամանած դիտորդների մեծամասնության համոզմամբ անցան օրենքի աննախադեպ խախտումների, անարդարության և բռնությունների մթնոլորտում: Եվ ինչպես սպասվում էր, իշխանությունների կողմից ուղղորդվող Կենտրոնական Ընտրական Հանձնաժողովը ՀՅԴ-ին պարզապես զրկեց համամասնական կարգով ընտրություններին մասնակցելու իրավունքից[2]: ՀՅԴ-ն 1995թ. ուներ, մեծամասնական ընտրակարգով առաջադրված, մեկ թեկնածու Խորհրդարանում[3]:

---

[1] ՀՀ ԳԽ տեղեկագիր, N 23-24(1075-1076), դեկտեմբեր 1994թ., էջ 10-11:

[2] Տե՛ս **Է. Վ. Պողոսյան,** նշվ.աշխ., էջ 290:

[3] ՀՀ քաղաքական կուսակցություններ, Երևան, 2005, էջ 67:

1995թ. սկզբից Դաշնակցություն կուսակցությանը վարկաբեկելու նպատակով պաշտոնական ԶԼՄ-ներում սկսեցին հիմնականում ամբողջական նյութից կտրված փաստաթղթերի պատճենների հրապարակումներ ՀՅԴ այսպես կոչված «Դրո» կազմակերպության վերաբերյալ[1] : 1995թ. մայիսի 18-ին ՀՀ նախագահը խորհրդարանում ունեցած իր ելույթով որակելով հայ ավանդական կուսակցությանն ասաց. «ՀՅԴ-ն քաղաքական կուսակցություն չէ, այլ տեռորիստական ֆաշիստական կազմակերպություն»: Այս ամենից հետո՝ 1995թ. հուլիսի 7-ին, ՀՀ Գերագույն դատարանում սկսվեց այսպես կոչված «Դրոյի» գործով դատավարությունը[2] :Շուրջ մեկուկես տարի տևած այդ քաղաքական դատավարությունն ավարտվեց 1996թ. դեկտեմբերի սկզբին, իշխանությունների կողմից կանխավ մշակված արդյունքով՝ «Դրոն» որակվեց որպես Դաշնակցության կառույցում գործող դրսից կառավարվող ահաբեկչական կազմակերպություն, իսկ նրա անդամներին վերագրեցին սպանություններ և այլ հանցագործություններ: Նման կերպ ընթացավ նաև ՀՅԴ 30 այլ անդամների դատական գործը, որոնք դատարանի դատավճռով մեղադրվեցին ՀՀ պետական կարգը ուժով տապալելու նպատակադրումներ ունենալու մեջ և այլն: Այս ամենը հանգեցրեց նրան, որ երկրում և սփյուռքում բացառիկ

[1] Հայաստանի Հանրապետություն, 12 հունվարի, 1995թ.:
[2] Տե՛ս նույն տեղում, 8 հուլիսի, 1995թ.:

համբավ վայելող ՀՅԴ-ի արգելումն ու վարկաբեկումը պառակտում մտցրեց հայ հասարակության մեջ[1]:

1996թ. Հայաստանի Հանրապետության հերթական նախագահական ընտրություններից հետո իրավիճակն այնպես սրվեց, որ այն հանգեցրեց 1998թ. փետրվարի 3-ին Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականին:

1998թ. մարտի 30-ին տեղի ունեցան նախագահական արտահերթ ընտրություններ, հաղթեց Ռոբերտ Քոչարյանը[2]: Նրա կարևորագույն քայլերից էր նույն թվականի մայիսին ՀՅԴ պաշտոնական կարգավիճակի վերականգնման մասին հրամանագրի ընդունումը և քաղ-բանտարկյալների ազատ արձակումը[3]:

1999թ. ՀՅԴ Խորհրդարանում ուներ 2 տեղ[4]: Իսկ 2003թ. արդեն իր մասնակցությունն էր բերում նաև քաղաքական կոալիցիային՝ մասնակցելով երկրի առջև ծառացած բազմաթիվ խնդիրների լուծմանը՝ կոալիցիոն կառավարության կազմում:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցությունն իր պաշտոնական ներկայությունը Հայաստանում հաստատեց

---

[1] **Է. Վ. Պողոսյան,** նշվ.աշխ., էջ 291:

[2] Հայաստանի Հանրապետություն, 7 ապրիլի, 1998թ.:

[3] ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր, N 10(43), 15 մայիսի 1998թ., էջ 22:

[4] Տե՛ս **Տ. Թորոսյան,** հասարակական համակարգի տրանսֆորմացիա, Երևան, 2006, էջ 151:

1991թ. հուլիսի 4-ի գրանցումով[1]: Այն ստացավ Հայաստանի Ռամկավար Ազատական կուսակցություն անվանումը[2] :

Ռամկավար Ազատական կուսակցությունն իր ակտիվ մասնակցությունն ունեցավ 1991թ. հոկտեմբերի 16-ի նախագահական ընտրություններին՝ առաջադրելով և պաշտպանելով Լևոն Տեր-Պետրոսյանի թեկնածությունը: ՀՌԱԿ-ը գտնում էր, որ ասպարեզում եղած քաղաքական գործիչներից Լևոն Տեր-Պետրոսյանն ամենաարժանավորն էր հանրապետության ղեկավարի պաշտոնը զբաղեցնելու համար[3]:

ՀՌԱԿ-ը ակտիվորեն մասնակցեց նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մշակման աշխատանքներին, ներկայացրեց իր տարբերակը: Իսկ 1995թ. հուլիսի 5-ի Սահմանադրության հանրաքվեի և Խորհրդարանական ընտրություններից հետո ՀՌԱԿ-ը Ազգային ժողովում ուներ մեկ պատգամավոր:

Հայաստանի ներկայիս քաղաքական կյանքի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ հնարավոր չէ կուսակցությունները հստակ դասակարգել հաաղթող և պարտվող, իշխող և ընդդիմադիր թևերի: Հետաքրքիր է այս առումով ԵԱՀԿ դիտորդական առաքելության կարծիքը 1999թ. ընտրարշավին մասնակցած կուսակցությունների

[1] ՀՀ քաղաքական կուսակցություններ, տեղեկագիր, Երևան, 2005, էջ 99:
[2] www. armeniangenocide.am
[3] Տե՛ս **Ռ. Միրզախանյան**, Հանգրվան, հոդվածներ, ելույթներ, հարցազրույցներ, Երևան, 2001, էջ 25-26:

մասին. «Շատ դեպքերում քաղաքական կուսակցությունների քաղաքական ծրագրերը էապես չէին տարբերվում, ինչն անհնար էր դարձնում բաժանարար գծի անցկացումը ընդդիմության և կառավարամետ կուսակցությունների միջև: Շատ դեպքերում պարզվում էր, որ հասարակության վստահությունը մասնավոր կուսակցության նկատմամբ պայմանավորված էր նրա ղեկավարների հանդեպ առկա անձնական վստահությամբ[1]»:

Քաղաքական կուսակցությունների խոչընդոտող հիմնական պատճառներից մեկն էլ այն է,երբ իշխանության օղակներում որոշ քաղաքական գործիչներ, ժամանակի զարգացումներին հետևելով՝ իրենց անկախ կամ անկուսակցական են հռչակում, կամ քաղաքական դասավորության փոփոխության դեպքում, հաջողությամբ մի բանակից մյուսն են անցնում:

Մյուս խոչընդոտն այն է, որ դեռևս չի ձևավորվել ներկուսակցական հանդուրժողության մթնոլորտը. ցանկացած հակասության դեպքում փոքրամասնությունը կա՛մ դուրս է գալիս, կա՛մ հեռացվում է՝ ստեղծելով նոր կուսակցություն[2]:

Այսպիսով, հասարակական - քաղաքական կազմակերպությունները, զարկ տալով հանրային ակտիվությանը, Հայաստանին օգնեցին դառնալ և

[1] Տե՛ս նույն տեղում:

[2]Մարդկային զարգացման ազգային զեկույց, Հայաստան, 2001, Անկախության և անցումային 10 տարիները Հայաստանում, Երևան, 2001, էջ 47:

զարգանալ, որպես ժողովրդավարական երկիր: Քաղաքական կուսակցությունները և հասարակական կազմակերպությունները կարևոր դեր խաղացին Հայաստանի երրորդ հանրապետության քաղաքացիական հասարակության ձևաորման և քաղաքական դաշտի կայացման գործում, ինչպես նաև երկրում ժողովրդավարության բազմակարծության, հասարակության տարբեր շերտերի ինքնադրսեվորման և քաղաքական մտքի զարգացման համար: Հարկ է նշել, որ հասարակական քաղաքական կազմակերպությունները մեծ զարկ տվեցին հանրային կյանքի ակտիվությանը: Սակայն երկրում ստեղծված անառողջ քաղաքական մթնոլորտը, մասնավորապես օրվա իշխանությունների կողմից կատարվող կամայականությունները խաթարեցին հասարակական քաղաքական կազմակերպությունների բնականոն ընթացքը: Իշխանությունների կողմից ՀՅԴ-ի գործունեությունը ժամանակավորապես դադարեցնել, ինչպես նաև 1996թ.-ի ընտրությունները կեղծելը երկրում առաջ բերեց հասարակական քաղաքական ճգնաժամ,որը շարունակվեց մինչև 1998թ.-ի նախագահական ընտրությունները: Այսպիսով չնայած քաղաքական վայրիվերումներին և արհեստական խոչնդոտներին հասարակական և քաղաքական կազմակերպությունները դրական դեր և ազդեցություն ունեցան և հիմքը զցեցին Հայաստանի երրորդ հանրապետության քաղաքական և

հասարակական կյանքի զարգացման և կայացման գործում:

Вардуи Симонян, Деятельность общественных организаций и партий РА (1990-2001 гг.) - Политические партии и неправительственные организации сыграли важную роль в формировании гражданского общества в Третьей Республике Армения и развитии политического поля, а также плюрализма демократии в стране, развитии различных слоев общества и развитии политической мысли. Следует отметить, что общественно-политические организации оказали большое влияние на деятельность общественности. Однако нездоровый политический климат в стране, особенно произвол властей того времени, подорвал нормальный ход общественных политических организаций. Временное приостановление деятельности АРФ со стороны властей, а также фальсификация выборов в 1996 году привели к общественно-политическому кризису, который продолжался до президентских выборов 1998 года. Таким образом, несмотря на политические потрясения и искусственные препятствия, общественно-политические организации сыграли положительную роль и оказали влияние и заложили основы для развития и становления политической и социальной жизни Третьей Республики Армения.

Varduhi Simonyan, The Activity of non-governmentalorganizations and Political Parties of the RA (years 1990-2001) - The political parties and non-governmental organizations have played a major role in shaping the civil society in the Trinity National Republic of Armenia and the development of political poles, as well as pluralistic democracy in the country, the development of society and the development of the politics. It is noteworthy to say that public-political organizations have the greatest virtue of publicity. The unhealthy political climate in the country, especially in terms of the prolonged period of time, has undermined the normal public relations of political organizations. The 1996 upswing of the Social-Democratic Crisis, which lasted until 1998, was followed by a 1998 FFS election pledge.